

Рецензія

офіційного рецензента, кандидата філологічних наук,
доцента, завідувача кафедри східноєвропейських мов
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Національної академії Служби безпеки України

Івасишиної Тетяни Анатоліївни

на дисертацію **Боженець Софії Василівни**

**«Військова термінологія в лінгвокогнітивному аспекті
(на матеріалі української та угорської мов)»**,

подану до захисту на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань
03 «Гуманітарні науки» зі спеціальності 035 «Філологія»

Актуальність теми дослідження. Представлена на розгляд робота С. В. Боженець присвячена подальшому розвитку зіставного лінгвокогнітивного термінознавства та спрямована на розширення теоретико-методологічних засад дослідження галузевих терміносистем у різноструктурних мовах. Її актуальність зумовлена потребою аналізу змін у військовій термінології в контексті активізації глобальних безпекових процесів, а також цифрової трансформації військової сфери та розвитку міжнародної професійної комунікації. Особливої ваги набуває вивчення механізмів концептуалізації військової дійсності в українській та угорській мовах як систем, що відображають національно специфічні способи вербалізації професійного знання. У цьому контексті робота заповнює наявну лакуну в контрастивних студіях, оскільки системний аналіз військової терміносистеми на перетині когнітивного та зіставного підходів досі не був належним чином реалізований. Отримані результати сприяють поглибленню уявлень про закономірності термінотворення, структурування спеціальної лексики та взаємодію мовних і позамовних чинників у формуванні галузевих концептосфер.

Зв'язок дисертації з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота спрямована на реалізацію положень Стратегії забезпечення державної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 16.02.2022 р. № 56/2022, Стратегії інформаційної безпеки, затвердженої Указом Президента України від 28.12.2021 р. № 685/2021. Обрана тема відповідає п.п. 32 Основних напрямів наукових та науково-технічних

досліджень у системі Служби безпеки України, затверджених наказом Центрального управління СБ України від 18.07.2025 р. № 271.

Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради Національної академії СБ України протокол № 4 від 29.03.2023.

Достовірність та наукова новизна одержаних результатів, повнота викладу основних результатів дисертації в опублікованих працях.

Достовірність результатів дослідження забезпечена ґрунтовною емпіричною базою, зокрема понад 1400 українськомовних та 1500 угорськомовних військових термінів, отриманих із нормативно-правових актів, розміщених на офіційних вебресурсах України та Угорщини. Додатково залучено матеріали офіційних інформаційних ресурсів відомств, відповідальних за питання безпеки та оборони обох держав. Крім нормативно-правових джерел, матеріалом дослідження слугували періодичні видання України та Угорщини за період 2014–2025 років, що охоплюють близько 10 000 українських та 3 000 угорських публікацій військової тематики.

Дослідниця уперше комплексно проаналізувала військову термінологію української та угорської мов у лінгвокогнітивному вимірі з урахуванням їхньої різноструктурної організації. Найбільш суттєвим результатом дисертації є запропонована модель концептосфери військової термінології, побудована авторкою на основі концептуальних доменів із чітким виокремленням ядерної, центральної та периферійної зон, а також розроблена методика зіставного аналізу термінологічних одиниць різноструктурних мов. У роботі також удосконалено підходи до укладання перекладних військових словників і методологію інтеграції лінгвістичних та когнітивних методів дослідження, подальшого розвитку набули зіставні студії словотвірних моделей, використання корпусних технологій для аналізу термінології. С.В. Боженець запропонувала реконструкцію польових структур військових терміносистем, що в результаті підвищує теоретичну та прикладну значущість отриманих результатів.

Ретельний аналіз напрацювань і здобутків зарубіжних та українських учених, а також застосування комплексу необхідних методів дали авторці змогу сформулювати власний погляд на досліджувану проблему.

Значущість дослідження для науки і практики, шляхи його використання. Дисертаційна робота містить нові, раніше не представлені до захисту положення та висновки, що становлять вагомий внесок у розвиток структурно-семантичних і лінгвокогнітивних досліджень військової термінології української та угорської мов. Практичне значення отриманих результатів зумовлене їхньою теоретико-лінгвістичною та прикладною спрямованістю і полягає в тому, що сформульовані висновки, наукові положення та емпіричний матеріал були використані під час виконання перекладацьких завдань на замовлення практичних підрозділів Служби безпеки України, а також у процесі розроблення навчального посібника та інтегровані в освітній процес Національної академії СБ України під час викладання філологічних дисциплін. Результати дослідження впроваджено в освітню та наукову діяльність Національної академії СБ України (акт впровадження від 27.01.2026). Сформульовані в роботі положення, висновки та рекомендації можуть бути використані в освітній діяльності під час викладання курсів «Практичний курс угорської мови», «Прикладні аспекти перекладу (угорська мова)», «Теоретична та прикладна лінгвістика угорської мови», «Лінгвістичний аналіз тексту», «Лінгвоконцептологія», а також для мовознавчих тренінгів та дисциплін, спрямованих на підготовку перекладачів. У науковій сфері результати можуть слугувати підґрунтям для подальших досліджень термінологічних систем і когнітивних моделей військових концептів у різних мовах. У лексикографічній практиці вони можуть бути використані для укладання військових словників, перекладних дво- та багатомовних глосаріїв і термінологічних баз даних. У перекладацькій діяльності матеріали дослідження є релевантними для забезпечення точності двостороннього перекладу військових документів, наказів та інструкцій. Крім того, в інформаційно-аналітичній сфері результати можуть застосовуватися для уніфікації та

стандартизації термінології в інформаційних системах, базах даних і документах, що використовуються в міжнародній співпраці у сфері безпеки.

Оцінка змісту дисертації та її завершеність. Дисертаційна робота чітко структурована, містить анотації (українською і англійською мовами), вступ, чотири розділи, структуровані на підрозділи, висновки до кожного розділу, загальні висновки, список використаної літератури та систематизовану інформацію в додатках. Аналіз джерельної бази свідчить про ґрунтовний підхід до опрацювання вихідних даних дисертації та їхню фундаментальність. Робота містить діаграми, схеми та додатки, що суттєво увиразнюють зміст інформації. Назва дисертації узгоджується з метою та поставленими завданнями, чітко відповідає змісту теоретичної складової.

Метою дисертаційної праці є комплексне лінгвокогнітивне та зіставне дослідження військової термінології української та угорської мов як цілісної терміносистеми, спрямоване на виявлення механізмів термінологічної номінації, принципів системної організації та особливостей концептуалізації військової сфери, зумовлених типологічними, генетичними й лінгвокультурними відмінностями обох мов.

Відповідно до поставленої мети визначено шість взаємопов'язаних завдань, що послідовно конкретизують напрями наукового пошуку та забезпечують логіку дослідження, а саме: окреслення теоретичних підходів до термінологічної номінації в українському та угорському мовознавстві й характеристика розвитку когнітивного термінознавства в обох наукових традиціях; розроблення методологічних засад лінгвокогнітивного аналізу військової термінології; визначення продуктивних механізмів термінотворення та шляхів поповнення військової терміносистеми; опис структури концептосфери військової термінології української та угорської мов; моделювання військової терміносистеми на основі концептуальних доменів; встановлення ключових концептів як відображення лінгвокультурної специфіки обох мов. Об'єкт і предмет дослідження коректно окреслені та повністю узгоджені з метою й завданнями роботи: об'єктом виступає військова термінологія як засіб об'єктивації спеціальних знань і результатів когнітивної

діяльності української та угорської лінгвокультурології, а предметом – українська та угорська військова термінологія в лінгвокогнітивному аспекті. Логіка викладу матеріалу є послідовною та внутрішньо узгодженою, що забезпечує системне розкриття поставлених завдань. Структура дисертації відповідає чинним вимогам і науковій логіці дослідження: у вступі авторка представила основний поняттєвий апарат, розкрила об'єкт, предмет, мету та завдання роботи. Зміст дисертації повною мірою віддзеркалює її тему, розділи є структурно завершеними, взаємопов'язаними та містять узагальнювальні висновки, що відповідають їх змістовому наповненню.

У першому розділі *«Теоретичне обґрунтування дослідження військової термінології української та угорської мов у лінгвокогнітивному аспекті»* дисертантка висвітлила основні теоретичні аспекти термінологічної номінації, уточнила й диференціювала базові категорії термінознавства, а також узагальнила наукові підходи до трактування терміна та його типологічних ознак в українській і угорській лінгвістичних традиціях. Також визначила особливості військової термінології як специфічного об'єкта лінгвістичного аналізу, зокрема її межі із загальноживаною лексикою та принципи організації терміносистеми. Дослідниці вдалося окреслити етапи формування когнітивного термінознавства й систематизувати співвідношення ключових теоретичних категорій «концепт», «поняття», «значення», «концептуальна система» і «концептосфера», що становить методологічну основу подальших дослідницьких процедур. На глибоке переконання авторки, попри розбіжності в акцентах, механізми функціонування та інтеграції військових термінів в обох мовних традиціях є схожими. Це підтверджує універсальну природу військової терміносистеми й дає змогу екстраполювати український досвід на системне вивчення угорської військової термінології.

У другому розділі *«Методологічні засади дослідження військової термінології української та угорської мов у лінгвокогнітивному аспекті»* С.В. Боженець здійснила теоретико-методологічне обґрунтування дослідницького інструментарію, застосованого в роботі. Аргументувала ефективність інтеграції різноаспектних методів лінгвістичного аналізу,

польового структурування мовного матеріалу та когнітивного моделювання концептосфери. Запропонувала авторську поетапну процедуру аналізу військової термінології, яка забезпечила цілісність, логічну послідовність і достовірність отриманих наукових результатів. Важливим спостереженням дослідниці є висновок про те, що ключовим концептом військової терміносистеми в обох мовах є концепт ВІЙНА / HÁBORÚ, який вирізняється високою частотністю вживання, значним дериваційним потенціалом і здатністю інтегрувати інші концепти. Його вербалізатори формують когнітивну основу військової терміносистеми та відображають актуальні воєнно-політичні реалії.

Третій розділ «Номінативний простір військової термінології української та угорської мов у зіставному аспекті» дослідниця присвятила особливостям словотвірної організації та структурної побудови військових термінів. Авторка проаналізувала ефективність різних дериваційних механізмів, зокрема афіксального способу, словоскладання та аббревіації, а також розглянула словотвірні гнізда як прояв системних дериваційних зв'язків у межах терміносистеми. Визначено основні джерела поповнення військової термінології, серед яких метафорична номінація, запозичення та прояви мовного пуризму. Також приділено увагу структурним моделям багатокomпонентних термінологічних утворень. Дослідниця слушно зауважує, що словотвірний потенціал мови чітко виявляється через формування словотвірних гнізд. Вони відображають свідомий чи підсвідомий вибір дериваційних афіксів, що безпосередньо характеризує особливості функціонування військових термінів.

Заслуговує на особливу увагу *четвертий розділ «Системність військової термінології української та угорської мов у когнітивному ракурсі»*, в якому дисертантка здійснила побудову лексико-семантичної моделі та описала концептуальні параметри організації військової термінології. Також окреслила внутрішню структуру термінологічного поля з визначенням його ядра, центральної частини та периферії. Відтворила ключові концептуальні домени, серед яких «Воєнні дії», «Збройні сили» та «Техніка й озброєння», що репрезентують основні фрагменти військової концептосфери. Особливу увагу

авторка приділила аналізу ключового концепту *ВІЙНА* як системоутворювального елемента, що дало змогу простежити специфіку концептуалізації військової дійсності та виявити її національно зумовлені особливості в українській та угорській лінгвокультурах. Дослідниця слушно зауважує, що високий рівень системності, ієрархічності та впорядкованості військової термінології в українській та угорській мовах створює підґрунтя для її структурування на основі доменного принципу моделювання.

Логічним завершенням дисертаційної студії є ґрунтовні та чіткі *висновки*, в яких ретельно викладено основні результати наукового дослідження й окреслено ті теоретичні та практичні проблеми, які можуть стати предметом подальших наукових мовознавчих пошуків.

Представлені в роботі результати дослідження отримали належну й достатню апробацію в 11 наукових конференціях і засіданнях круглого столу. За результатами проведених досліджень опубліковано 17 наукових праць, серед яких: 5 одноосібних статей у фахових наукових виданнях, затверджених Міністерством освіти і науки України, 1 одноосібна стаття в закордонному виданні, 11 праць апробаційного характеру (тези доповідей).

Відповідність дисертації встановленим вимогам та дані про відсутність текстових запозичень і порушень академічної доброчесності.

Дисертаційна робота, автором якої є Боженець Софія Василівна, відповідає усім вимогам, які визначені до такого типу наукових досліджень. Не встановлено критичних порушень академічної доброчесності (самоплагіату, академічного плагіату, фабрикації та фальсифікації), а також не було виявлено текстових запозичень. На цій підставі дисертацію С. В. Боженець можна визнати самостійно виконаним науковим дослідженням, а усі ідеї та наукові положення, викладені авторкою, отримані нею особисто.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації.
Рецензована робота Боженець Софії Василівни заслуговує на високу оцінку, проте як справжнє творче й оригінальне дослідження продукує дискусійні вектори. Звернемо увагу на певні положення, що викликали деякі критичні міркування і мають дискусійний характер.

1. На наш погляд, у Розділі 3 доцільно було б окремо зосередити увагу на процесах детермінологізації, оскільки в умовах сучасного суспільно-політичного дискурсу вони виступають потужним і надзвичайно динамічним чинником еволюції військової лексики. Комплексний аналіз цих явищ дав би змогу не лише детально простежити лінгвістичні механізми переходу мілітарних номінацій із вузькоспеціалізованої фахової сфери до загальноживаного мовного фонду, а й ґрунтовно дослідити специфіку трансформації їхнього семантичного обсягу. Окрім того, це дало б можливість зафіксувати зміну їхнього функціонально-стилістичного статусу, розвиток конотативних значень та особливості адаптації в неспеціалізованих текстах різного спрямування.

2. У межах дослідження відсутній аналіз антонімічних відношень у військовій термінології, а їх урахування могло б помітно збагатити лінгвокогнітивну інтерпретацію досліджуваного матеріалу. Залучення фундаментальних опозицій, як-от «наступ – оборона», «мир – війна», сприяло б глибшому осмисленню структури концептосфери та механізмів концептуалізації військової дійсності.

3. Незважаючи на логічну послідовність викладу та насиченість змісту в науковому дослідженні, наявні фактичні, орфографічні й технічні огріхи. Так, наприклад, на ст. 3, 22 «в лінгвокогнітивному» замість «в лінгвокогнітивному», на ст. 32 «наведенні» замість «наведені», на ст. 30 зайві знаки ([329, с. 183; 336, с. 629;]) тощо.

Висловлені зауваження та побажання є запрошенням до наукової дискусії і жодним чином не применшують наукової цінності, аргументованості та плідності здобутих Боженець Софією Василівною положень і висновків.

Загалом структура та зміст дисертації свідчать про комплексний характер проведеного дослідження. Дисертаційна робота є самостійно виконаною науковою працею, у якій викладено авторський підхід до дослідження військової термінології української та угорської мов, виконаного на засадах лінгвокогнітивного підходу. Робота написана науковою мовою, зроблено важливі ґрунтовні висновки, всі положення й тези широко аргументуються

вдало підібраним ілюстративним матеріалом, безсумнівна теоретична і практична значущість дисертаційної студії.

Загальний висновок. Аналіз дисертації та публікацій дослідниці дає підстави для висновку, що наукова робота Боженець Софії Василівни «Військова термінологія в лінгвокогнітивному аспекті (на матеріалі української та угорської мов)», подана на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 03 «Гуманітарні науки» зі спеціальності 035 «Філологія», є актуальною, завершеною, ґрунтовною та виразно відображає авторську й новаторську позицію, засвідчує аргументованість і достовірність отриманих результатів. Дисертація відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 р., а її авторка – Софія Василівна Боженець – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 03 «Гуманітарні науки» зі спеціальності 035 «Філологія».

Офіційний рецензент:

кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри східноєвропейських мов
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Національної академії СБ України

Тетяна ІВАСИШИНА